

**АКАДЕМІК Ю. К. ДЕЛІМАРСЬКИЙ –
ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ-ХІМІК**

Восколуп В. П.

(Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського)

У статті висвітлено основні етапи життєвого шляху та наукової діяльності видатного українського хіміка Ю. К. Делімарського. Показано його внесок у розвиток неорганічної хімії, подано короткий огляд педагогічної діяльності вченого.

У розвитку вітчизняної науки 1930-х–1980-х років велика роль належить академікові Ю. К. Делімарському – талановитому вченому, відомому в світі фахівцю в галузі фізичної хімії, електрохімії та неорганічної хімії. Вивчення наукової та педагогічної спадщини академіка Юрія Костянтиновича Делімарського є важливим, оскільки одним із завдань сучасної історії науки і техніки є висвітлення внеску українських учених і наукових шкіл у світову науку.

Дослідження наукових здобутків Ю.К. Делімарського здійснив ряд авторів: В.Г. Фещенко, О.Г. Іванова, Л.П. Барчук [1], В.В. Немошкаленко, М.В. Новіков, В.М. Пелих [2], Ф.Д. Овчаренко [3], В.М. Терлецький [4], О. Алінін [5], О.В. Городиський [6, 7], В.Ю. Токаль, Б.С. Стогній [8], В. А. Волков, Є. В. Вонський, Г. І. Кузнецов [9], М. П. Йолтуховський [10–12] та ін.

Про видатного вченого вміщено статті в довідково-енциклопедичних виданнях.

Однак узагальнюючої роботи, яка б всебічно і ґрунтовно охарактеризувала науковий внесок Ю. К. Делімарського у розвиток хімічної науки, немає.

Мета цієї роботи – в загальному розглянути напрями наукових дослі-

джень та педагогічної діяльності Ю. К. Делімарського, відомого уродженця Вінниччини, і показати внесок ученого в розвиток хімічної науки.

Юрій Костянтинович Делімарський – доктор хімічних наук, професор, академік АН УРСР, заслужений діяч науки Української РСР, лауреат Державної премії УРСР, відзначений однією з вищих нагород Академії наук СРСР і Всесоюзного хімічного товариства – золотою медаллю імені Д. І. Менделєєва, лауреат премії імені Л. В. Писаржевського АН УРСР – широко відомий науковий громадськості своїми роботами в галузі фізичної хімії й електрохімії іонних розплавів, а також неорганічної хімії й технології неорганічних матеріалів.

Ю. К. Делімарський – автор більш як 800 наукових робіт, серед яких 21 монографія, 83 винаходи. Результати досліджень ученого ввійшли у світову довідкову літературу, широко цитуються у вітчизняній і закордонній пресі, мають основоположне значення для розвитку науково-технічного прогресу [1, с. 3].

Ю. К. Делімарський – один з основоположників вітчизняної школи фізичної хімії й електрохімії іонних роз-

плавів. Він був головою Наукової ради АН СРСР з фізичній хімії іонних розплавів і твердих електролітів. Багато хто з його учнів плідно працює у різноманітних галузях народного господарства, ВНЗ й наукових установах країни, серед них 1 академік АН УРСР, 1 член-кореспондент АН УРСР, 9 докторів і 60 кандидатів наук [1, с. 3].

Народився Ю. К. Делімарський 23 квітня 1904 року в селі Краснопілка Подільської губернії (тепер Гайсинський район Вінницької області) в сім'ї вчителя. Його мати Євдокія Михайлівна Делімарська вчителювала в школах міста Бара. Жили Делімарські в місті Барі на вулиці Мокрій (тепер Володарського, 3) [10, с. 2].

З 1913 р. по 1920 р. Ю.К. Делімарський навчався в Барському реальному училищі, а потім – у профшколі, яку закінчив у квітні 1922 р. [1, с. 3]. Якийсь час у 1922 р. працював слюсарем у барських механічних майстернях, які згодом було перейменовано в Барський технікум механізації сільського господарства.

Механічна профшкола, а в подальшому – технікум, мали в той час два маленьких токарних верстати, невеличку вагранку, ковальський цех, який складався всього з одного горна з міхом. Тут виробляли різного роду вентилі, засувки, підшипники, обладнання для трансмісії, з'єднувальні муфти, шківни, кронштейни і т. ін.

Модельники й теслярі виготовляли сушарки для овочів і фруктів, деталі швацьких верстатів. Працівники механічного цеху та збиральники займалися виготовленням сошників для гніздового посіву цукрового буряку. Всього ж у виробничих майстернях технікуму працювало 55 – 60 робітників [13, с. 4].

Після закінчення наприкінці 1922 р. педагогічних курсів Ю. К. Делімарський отримав призначення на роботу вчителем трудової школи в Барі, потім учителював у селі Степанки Барського району [10, с. 2].

У жителя міста Бара І. Д. Краузе збереглися 2 фотографії: одна з них датована 1923 р., на ній учителі Барського району, які навчалися на десятиденних політкурсах, на іншій – ті ж самі вчителі, сфотографовані в 1924 р. Серед учителів є Ю. К. Делімарський [10, с. 2].

У 1924 р. Ю. К. Делімарський став студентом Київського інституту народної освіти, фізико-хімічне відділення якого закінчив у 1928 р. У цьому ж році він став аспірантом кафедри технології неорганічних речовин Київського політехнічного інституту, де розпочав наукову діяльність під керівництвом професора Д. А. Чернобаєва. В період з 1932 по 1934 р. наш земляк працював доцентом кафедри неорганічної хімії, очолюваної професором В. А. Ізбековим. Під час роботи в Київському політехнічному інституті з 1928 по 1934 рр. Ю. К. Делімарським було виконано широкий цикл досліджень із синтезу та фізичної хімії алюмосилікатів типу цеолітів, який він завершив захистом кандидатської дисертації на тему “Дослідження й синтезування алюмосилікатів типу цеолітів” (1936). Успішна педагогічна діяльність ученого продовжилася в Київському державному університеті (1938–1964): тут він протягом багатьох літ керував кафедрою неорганічної хімії й виховав кілька поколінь вітчизняних хіміків [1, с. 4].

З 1934 р. наукова діяльність Ю.К. Делімарського нерозривно зв'язана з Академією наук Української РСР: у 1934 р.

було прийнято на посаду старшого наукового співробітника Інституту хімії АН УРСР (пізніше – Інститут загальної й неорганічної хімії АН УРСР (ІЗНХ АН УРСР)), де вчений працював до кінця життя (з перервою в період Великої Вітчизняної війни). З вересня 1941 р. по березень 1944 р. завідував лабораторією мінеральної технології в Хімічному інституті Узбецької філії АН СРСР (Ташкент) [1, с. 4].

У 1944 р. Ю. К. Делімарський був призначений заступником директора ІЗНХ АН УРСР, а також завідувачем лабораторією (відділом) електрохімії розплавлених солей [1, с. 4].

У 1949 р. він захистив дисертацію на звання доктора хімічних наук із теми „Електродні потенціали й електрохімічні ряди металів у розплавлених солях”, а в 1950 р. йому присвоєно звання професора [1, с. 4].

У січні 1957 р. Ю. К. Делімарського було обрано академіком АН УРСР та головою Бюро відділення хімічних і геологічних наук. З березня 1960 р. по березень 1973 р. він працював на посаді директора ІЗНХ АН УРСР, одночасно очолював відділ електрохімії розплавлених солей (до листопада 1987 р.). У 1987–1990 рр. Ю. К. Делімарський виконував обов’язки радника при дирекції ІЗНХ АН УРСР [1, с. 4].

Електрохімія розплавлених солей – один з основних напрямків діяльності Інституту, зумовлений роботами Ю. К. Делімарського. Наукові ідеї вченого були настільки значними, що це дозволило виділити з керованого ним відділу ще три нових відділи, очолюваних у подальшому його учнями: кінетики електродних процесів, реорганізований потім у відділ електрохімії й техноло-

гії неорганічних матеріалів (керівник – академік АН УРСР А. В. Городиський); електролізу іонних розплавів (керівник – член-кореспондент АН УРСР О. М. Зарубицький); високотемпературного електрохімічного синтезу (керівник – доктор хімічних наук В. Й. Шаповал). Крім того, були створені наукові підрозділи і в інших наукових та педагогічних центрах Союзу, де учні Ю. К. Делімарського перетворювали й запроваджували в життя його ідеї. Роботи з хімії розплавлених халькогенідів у Київському університеті й Київському автомобільно-дорожньому інституті очолив доктор хімічних наук О. О. Великанов, роботи з полярографії іонних розплавів у Куйбишевському (Самарському) авіаційному інституті – доктор хімічних наук Н. Г. Човник (уродженець міста Бара та однокласник Ю. К. Делімарського по реальному училищу) [1, с. 4, 5; 11, с. 12, 13].

Уся діяльність Ю. К. Делімарського (наукова, організаційна, педагогічна й суспільна) була спрямована на розвиток науково-технічного прогресу в нашій країні, виховання наукових й інженерно-технічних кадрів, завоювання міжнародного авторитету для вітчизняної науки. Його заслуги високо оцінені урядом. Він нагороджений орденом Жовтневої революції, орденом Трудового Червоного Прапора, двома орденами “Знак Пошани”, шістьма медалями, Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, медалями ВДНГ СРСР [1, с. 10].

Помер академік АН УРСР Ю. К. Делімарський 2 червня 1990 р. і похований у Києві. Все його життя було присвячене розвитку вітчизняної науки, зміцненню її міжнародного авторитету.

У місті Барі понад півстоліття жила мати академіка Є. М. Делімарська. Тут

вона вчителювала у місцевих школах. У 1959 р. померла і похована на міському кладовищі поряд зі своєю сестрою Вірою Кротящ [12, с. 5].

Ім'ям ученого-земляка нещодавно названа вулиця на новобудовах міста Бара (біля хутора Котова).

У приміщенні ЗОШ № 4 I–III ступенів міста Бара завдяки зусиллям місцевого краєзнавця Миколи Павловича Йолтуховського оформлено стенд про відомого академіка-земляка, де розміщено матеріали, надіслані вдовою і науковим співробітником, колегою вченого, Галиною Володимирівною Шиліною.

На приміщенні школи, де колись навчався Ю. К. Делімарський, у вересні 2006 р. встановлено стелу з барельєфом ученого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юрий Константинович Делимарский / Сост. В. Г. Фещенко и др.; Авт. вступ. ст. В. И. Шаповал и др.; Отв. ред. С. В. Волков. – К.: Наук. думка, 1991. – 88 с.
2. Немошкаленко В.В., Новиков Н.В., Пелих В.М. Академия наук Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1969. – 726 с.
3. Овчаренко Ф.Д. Наука Советской Украины. – К.: Наук. думка, 1969. – 126 с.
4. Терлецький В.М. Академія наук Української РСР, 1919 – 1969: Корот. іст. на-

рис / За ред. І. Г. Підоплічка, – К.: Наук. думка, 1969. – 296 с.

5. Алінін О. Світ дивовижних сполук // Вітчизна. – 1973. – №4. – С. 153 – 162.

6. Городыский А. В. К 70-летию со дня рождения Юрия Константиновича Делимарского // Журн. Всесоюз. хим. о-ва им. Д. И. Менделеева. – 1974. – 19, №5. – С. 576, 577.

7. Развитие неорганической химии на Украине / Редкол.: А. В. Городыский (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 224 с.

8. Токаль В. Є., Пелих В. М., Стогний В. С. Академія наук Української РСР / За ред. І. К. Походні. – К.: Наук. думка, 1980. – 434 с.

9. Делимарский Юрий Константинович // Выдающиеся химики мира: Биограф. справочник / Волков В. А., Вонский Е. В., Кузнецова Г. И.; Под ред. В. И. Кузнецова – М.: Высш. шк. 1991. – 656 с.

10. Йолтуховський М. Спогади про академіка // газ. Подільський край. – 1993. – 5 жовт. – С. 2.

11. Делімарський Юрій Костянтинович // Йолтуховський М. Наукова слава нашого краю. – Бар, 2001. – 24 с.

12. Йолтуховський М. Юрій Костянтинович Делімарський – видатний барчанин // газ. Барчани. – 2006. – 16 верес. – С. 5.

13. Барському машинобудівному заводу – 70 років // газ. Барчани. – 2002. – 27 верес. – С. 4.

14. Юрій Костянтинович Делімарський: фото // Режим доступу: <http://www.leksika.com.ua/15150927/ure/delimarskiy/>

Восколуп В. П. Академик Ю. К. Делимарский – выдающийся украинский ученый-химик. *Статья посвящена освещению основных моментов жизненного пути и научной деятельности выдающегося украинского химика Ю. К. Делимарского, представлен его вклад в развитие неорганической химии, подано краткое обозрение педагогической деятельности ученого.*

Voskolup V. P. Academician Y. K. Delimarsky is an outstanding Ukrainian scientist-chemist. *The article highlights the major milestones of life and scientific activity of the outstanding Ukrainian chemist Y. K. Delimarsky. His contribution to the development of inorganic chemistry is described; a brief overview of the educational activities of the scientist is given.*